

4889

ACC. N:R.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland

Upptecknat av: Barbro Edlund

Härad: Sunnebo

Adress: S. Espl. 15, Lund

Socken: Dörarp

Berättat av: Oscar Jöklberg

Uppteckningsår: 1936

Född år 1878 i Skallsjö, Dörarp.

Uppteckningen rör Landsmålsarkivets frågelista m. 14.

Bin och Biskopsel.

Skriv endast på denna sida!

18 sid.

4889

Bild 1. Sockknättsformad bitenya.

Bild 2. Kyphniv.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bin och bistötsel.

Vilda bin. I allmänhet rökade man iljäl dessa med svavel och linmedula och sågade ut ett avlångt hål ovanför flyghålet, där man beräknade att honungen skulle sitta. Sedan satte man tillbakå biten i trädet igen. Det förekom nog, att man märkte ett sådant träd med sitt namn, för att ingen annan skulle lägga beslag på honungen, innan man själva hann skatta bina. Träd med vildbin sågades också ibland av och fördes hem. — Att hålla tama bin kallas för att "ha bi".

Binus. Sågade man av ett träd med vildbin i, fingo de sitta i tröstocken. Men nästa sommar tog man in svärmarna i vanliga kypor. Varje iljält träd kunde användas till bistockar (asp, ek, lind, al, gran, oel). De användes liggande, men oftast stående.

Bikypor. Man kunde f. o. m. ha bin i korgar, som då tätades. Men merendels användes kypor av halm, flätade

med rotting, enerötter, gränerötter. De tillverkades i ett stycke (i spiral) med hjälp av ett "fjällehorn" (kornhorn), där man stack in halmskära allt efter som de gick åt. Särskilda kransar gjordes för sig och sattes på undertill efter behov med kogsdel, lera eller en blandning av bäggedera. Den botten kupan ställdes på, kallades "bibotten"; ingången till kupan "fluster" och den utskjutande delen av botten "flusterbräda". Hålet i kupans topp benämndes "topphål" och tillstöts med träplugg eller linnetrasor. För att få ene- eller gränerötterna ("väjor", vidjor) länsliga till kup-
lades de i vatten, flätning, spräcktes de mitt itu och stackes genom halmen, i vilken man gjort ett hål med en prygl. På somliga kupor gjordes ej flusterhål, utan man lade träpinnar vid ena kanten i stället. — Omkring 1885 började man använda rambupor. — Ibland satte man kryss inuti kupan, som stöd för kakeverket; i större kupor sattes två stycken sådana kryss. Man kallade detta förfarande för att "sätta kors i kupa".

I haket användes kupor både av typerna å fig. 3 och 4 i frågelistan samt en sockertoppsformad kupa (se bild 1 här). Ville man ha honung i särskild kupa i och för skattning, tog man bort pluggen i topphålet, och en bibotten med ett hål utgått i mitten sattes upp på kupan i stället. På bibotten satte man en kupa, som klenes fast. Denna kupa togs bort på hösten.

Bigård. De olika bikuporna sattes på en "bibänk" och bigården inrägnades med ytor eller med en gårdsgård. För att giva lå mot storm gjordes den senare ibland mycket hög vid den sida av bigården, där vinden brukade ligga på värst. På halmkuporna hade man en hatt av granbark eller halm, i senare tid av takpapp. För att hindra myror att gå upp i kuporna satte man teta koppas eller utluggarna färdiga fyllda med vatten (ibland blandad med salt) under bibänksfötterna. I samma syfte lindades också tjärade lyngrensor om benen på bibänken och ströddes salt

på marken i bigården.

Bin. Som beteckning för bin användes "bistock", "bikupa" eller "bismulle". Det enskilda biet kallades "bi", drottningen "vise" eller "drottning", drönarna "drönjare" eller "vattenbi" och arbetsbina "arbetare". En del av dessa senare ansågs dra mat till samhället, andra vatten, och äter andra frömjöl. Drönarna gjorde inget, drottningen la ägg och föde befalet (därför var viselöst samhälle odugligt). Vid svärmning följde bina efter drottningen och satte sig där hon slog sig ner. Ett samhälle, som hade drottning, kallades "viseriktigt". Om det saknade drottning, benämndes det "viselöst".

Bina i sådant samhälle dra endast lite frömjöl och ha ett klagande låte. På våren kunde man taga en utbyggd vise-cell från annan kupa och sätta upp i kupa där vise såldes. Ett annat sätt var att sätta upp yngel i viselöst samhälle, och bina där byggde då själva ut visecell. Det påstås också att bina själva stulit yngel från andra kupor för att få vise.

Larverna kallades "bryngel", de som lade drösnäringel "puckel-
drottning" och detta yngel "puckel-yngel". Men man hade ej sär-
skilda benämningar för äldre och yngre bin, och använde riks-
språkets ord för biets olika delar. Man ansåg, att bisticks
var bra botemedel för reumatism. För att bota för bisticks
lade man på kall jord eller ättika. — När bina hörde skrika
av ett klämt bi, blevo de arga. De tål ej heller lukt av svett,
värme från den person, som närmar sig dem, ej heller lukten
av vissa personer. När de äro uppretade låta de höra sin
"stickton". För att blidka bina då de äro arga, kan man
stänka sockerlösning på dem.

Binas bygge. "Vax" eller "livax" var benämning för det smälta
vaxet, "biskott" kallades själva bikaksam, och "bilark" var
det ömne, som bina tätar igen hål med. Man skilde mellan
arbetar-, drömar- och visceller i en kupa. Med vildbygge
menas ett bisamhälle, där kakorna äro byggda hårt och tvärs
i kupan. Locket på de olika cellerna kallades "svärmbakar".

Däfr sade man t. ex.: "Bien svärmar snart igen, för de drar svärmskaror."

Svärming. De olika svärmarna kallades: "förste-svärmen eller blomstersvärmen", "andra-svärmen", "tredje-svärmen" o. s. v. "Jungfru-svärmen" var benämning på svärmen från förstesvärmen. En jungfrusvärmen kom ej förén (tidigast) 42 dygn efter förstesvärmen. Då en leysa skall svärma för andra, tredje, fjärde gången "manar" hon. Detta kallas också för att "ropa" "futa". Man ansåg att det hämvid är två visor som talar till varandra: den gamle visen säger ut, ut, ut och den unge, som vill stanna kvar i leysan, säger leva, leva, leva. Bina kan manna så tidigt som 6: te dygnet efter sista svärmingen, men det kan också dröja till 18 eller 20 dygnet. Bisamhället mannar sedan tre dagar i rad vid andresvärmen, men är det fråga om tredje- eller fjärdesvärmen, brukar bina manna den ena dagen (eller kvällen) och svärma nästa. Vid svärmingen ansåg man, att det verkligen var den gamle visen,

som drog ut ur kupan med svärmen, under det att den unge stannade kvar. För att vid svärmingen få bina att slå sig ner snarast möjligt och i märketen förkom det, att man ringde med en klocka, sköt med borrar, förde annat oväsen eller kastade sand på bina. Man ansåg, att de då ej kunde höra dröthringens läte utan måste slå sig ner. Om en svärm trots allt flög bort, och man förföljde den, fick den som förföljde hälften av svärmen och ägaren till jorden, då bina slog sig ner, den andra hälften, om han gjorde anspråk därpå.

Det samhälle, varifrån svärmen utgick, kallades "morskupa". Med "solsvärm" menades dels det förhållande, då bina är mycket ute vid vackert väder, dels då de svärmas, men av någon anledning ej få viken med ur kupan, utan måste gå tillbaka igen. Då en svärm sätter sig i träd el. dyl. säger man att den "klasar sig" eller "samlar sig" i "biklunga". Somliga tog in bina i en kupa så snart de samlat sig noggrant, andra lät

dem sitta till kvällen. Antingen öste man in bina med träsked, soppslev, grytsked eller med händerna och för att få bina att lättare stanna i kupan kunde man gnida den in-
~~smörja den med honung eller baktvål~~ ^{den med sockervatten.}
 vändigt med flera dags blomster. För samma ändamål förekom, att somliga lät sitt vatten i kupan. Arbetet med att få in bina i kupan kallades för att "storka bina" eller "ta in svärmen".
 Då man överförde bi från en kupa till en annan, kallade man detta att "trumma bi". Ibland eskade man bina med linetrasor för att få in dem i en kupa. Tättningsmedel till bikuporna var bogödsel, lera eller dessa böggas ihop.

Binas arbete. Man säger, att bina "drar" och att de "bygger". Namn på de olika arbetsperioderna är vådrag, sommardrag, höstdrag, belöverdrag, linddrag, gjungdrag. Det första bina drog på våren kallades "fäubete" (från en slags gul blomma på mossak). "Draget" kunde vara "gott" eller "dåligt". Då bina drar honung säger man de "suer honung", "drar" eller "samlar". Då bina komma med frönjöl säger man att de "kommer med fotniger". Frönjålet

ansågs antingen för att vara honung eller material till bygge.
och kallades "bifoder", "bibrod". Då bina efter en arbetsam dag
avsöndrade kraftigt med fullt, sade man att, bina "svettas".
Övervintring. Ett bisamhälle, som står över vintern, kallas för
"vinterståare". Det tätades med kogsödsel, man lade näver (ibland
även säckar, som dock lätt drog råttor) under hatten och satte
gränis runt kupan o. flusket för att skydda för råttor och
bläst. Moderkupor och andresvärmar lät man stå över
vintern, om de ej voro färga nog till slakt. De hade unga
drottningar, ansåg man ju, och stod sig där för bättre. Förste-
svärmen däremot med sin gamla drottning togs till slakt.
Svaga samhällen matades på hösten i foppshålet med socker
och något vatten eller med honung, som bina fick suga genom
en trasa. Om ett samhälle med kupa och botten vägde 30
skilpund, ansågs det vinterdugligt, annars matades det och en
del svagare kupor slaktades eller - i senare tid - överfördes till
andra samhällen. Om bina på vårsidan behövde mat, urholkade

man en brödschalk, fyllde med honung och satte genom flusterhållet på bibottnen. I stället för denna anordning kunde man använda en trästicka med urholkade rännor. I vilket fall som helst togs de ut om morgnarna, ty man var rädd, att de kunde draga tjurbin till kupan. Ville man fordra sina bi på senkvintern, då det var kallt, tog man en tass med honung i och satte i topphålet. Därpå lades en het fjädderyna om kupan. Bina gick då upp och åt av honungen. Draga samhället längdes också in över vintern, antingen på en skulld, då man gick sätta något slags galler för flusterhållet för att bina ej skulle flyga ut, eller också i en köllare, utan galler för flusterhållet, om köllaren var mörk. Man kunde också gräva ner bikupan i jorden för vinterförvaring. Man valde därvid ut en lämplig kulle, gjorde ^{en} "älla" av bräder (d. v. s. en trärumma av tre sammanspikade bräder) en bit i jorden, på så sätt att ällans kanter slutade i det fria. För råttornas skull spikade man stältråd ^{nå} över ällans bägge öppningar. Inne

i kullen sattes sedan kypor, färdas grannis och jörd. — För att hindra bina att flyga ut för tidigt på våren ur de kypor, som vinterfrivardades ute ovan jörd, satte man grannis och ibland trälemmar för flustret. När solen sken på våarna och lockade ut bina, sade man att de "kricknade te". Man talade också om, att de "rensade sej" då. Binas fiender äro: "snylt-bi" eller "tjurbi", talgocar, drogsel, "bitöss" (sätter sig på biets rygg) "værmott", "værmal". Den vanligaste sjukdomen bland bi är "utrot" (diarré), ibland förekommer även "ungelröta". Om man hade ont av tjurbin, sållade man mjölk över flusterbrädan, och så skicksades alla i gården ut i byn för att i andra bigårdar spana efter mjösliga bin. Antroffade man sådana, var egaren till bigården skyldig att slakta samhället eller föra bort det på annat håll. — Tidigt om våarna kunde det hända att bina flög ut i mängd, om de ej hindrades av galler eller dyg. Antingen voro de då droffinglösa, eller också var det en s. k. "hungervärme". I vilket fall som helst flögo de då bort och blevo borta.

Skattning. Man skattade bina genom skattkupan och lödder, så långt man kan minnas tillbaka. För att stödja en kupa med kransar och skatblåda (då det var fråga om mycket stora samhällen med 5-6 kransar) satte man tre stakar i jorden på var sin håll om kupan och band samman dem över skatblådan. Ett järnband trycktes sedan ner över ställningen för att ge ytterligare stöd och sammanhållning. En kupa utan skatblåda men med kransar och som var tung nog att skattas, behandlades på följande sätt. Man hällde vatten i ett kar, så mycket man önskade (t. ex. efter ett par kransar) och satte ^{märke} på kupan hur långt vattnet gick. Därefter dök man långsamt ner kupan i vattnet. Bina samlades då längst upp och med en kniv eller en ståltråd skar man av de kransar, man önskade. Därefter togs kupan upp, och man satte på en mycket smal krans (på ett halmvärr eller så) i stället för de, man tagit bort, så att bina skulle kunna bygga avslutning på de avskurna hakorna. För i tiden slaktade

man mest bina ("svavelade" dem). I ett tätt bleckshräcke smältes svavel, och i detta lades också ner ett par tunn breda och 6 à 7 tum långa linneskrasor. Sedan grävde man en grop i marken, med samma emblets som bikupsan, en s. k. "bihåla". Den gjordes ungefär ett spadtag djup. I botten satte man ner två pinnar, vilka voro klurna uppställ. I spårhorna satte man in svavelkrasor och dessa antändes. Kupan utan botten sattes över och täcktes med jord. Träsluggen i topphålet togs ut, och där blåste man i svavelrök från en annan krasa, man hade i handen. Man slog på kupan från sidorna för att få ner så många bin som möjligt i gropan. När bina fästnade togs kupan bort och man slog skällrett vatten i gropan, ty annars kunde det hända, att bina levde veckor vis i jorden. Det var i slutet av september, man brukade slakta bina. En kaka med honung i kallas "käsmä" och en kaka med yngel "yngelkaka". Av en gammal lie gjordes en krostig "kupkeniv" (se bild 2) med handtag av trä eller

en gammal drasa. Med denna kniv skar man så nära kanten, man kunde, då man ville ta ut käsmerna. Eventuella kvarblifvna bi i kakorna plockades bort med en stoppsnål. Käsmerna lades i en kittel, och alltsammans stöttes med en vanlig patatissöt. Sedan band man en sildduk över en rygg och midvänd stol, och honung fick sjölvrimma. Eller också kramade man honungen med händerna ur silduken, "skivade" den. Man kunde också hänga silduken med honungen i ett rep i taket och dra ett par käppar som press över den. Det öfverblifvna väset kallades "grevar". Dessa lades i en kittel med litet vatten. Man rörde omkring och sköljde så ur all honungen. Vattnet silades, koktes och användes att dricka, "honungsvatten". Eller också doppade man gröstskeden i honungsvatten. Man åt då gröten ur ett stort, gemensamt fat, "kysste skeden" med gröten i (d. r. o. stickade av den gröt som hängde utanför kanten) och doppade därefter skeden i honungsvatten, innan man åt upp gröten. Hade man mysket

sådant honungsvatten, kokte man "krösenamos" och frukt i det. — Man skiljde på olika sorters honung: "blomsterhonung" (ljus honung), "ljunghonung" (mörk honung), "linnhonung" (ljusbrun honung från lindblommor). Sent på hösten var all honung i bikupan täckt av cellerna av bina och kallades för den skull "fächter honung".

Om man ej tog ur honungen med detsamma efter slaktningen, utan kupan fick stå och kallna, måste man värma upp de stötta käsmerna, innan man skerade honungen. Dock fick man ej värma upp dem för mycket, ty då fick honungen vaxsmake. — Sluggringen har tillkommit i senare tid. — Ungelkakor och kakor utan honung sorterades ut, innan man stötte käsmerna och ~~smälte~~ sedan med vaxet.

Vaxet. Grevor, ungelkakor, kakor utan honung samlades ihop värmdes upp över elden och skirades genom silduk i en skål med litet vatten på botten. Det "skragg" som blev kvar i silduken kastades bort. Vaxet såldes sedan till uppköpare

4889

16.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och handlare. Dessutom använde man vax blandat med
talg till ljus. De 4 å 5 sista gångerna man doggsade ljusen
vid stöpsningen använde man en sådan blandning. Ljusen
fick då vackrare färg, kann ej så lätt, blev hårdare på
ytan och brann bättre. Dessutom använde skomakare
och skredare vax, man hade det vid ympling, till
sårsalvor (blandning av vax, både m. fl. okända ingredienser).

Honungens användning. Man skördade ända till $3\frac{1}{2}$ pund
ur en enda kupa. Den förvarades om vintern i stora celsa-
bruket. Den användes till att söta med och på mersaffon-
smörgåsar. Mjölke, honung och eventuellt konjak var bra
vid förkyllningar, så och honung tillsammans med surt dricka.
Som en stor läckerhet betraktades smör, honung och ost
på bröd. Vid vanlig byggd användes något honung, om
man ville ha fint dricka. Mjöd byggdes också och i äldre
tid, men tillverkningsättet ej känt. Uttrycket "all
dricka mång i ben" har förekommit i trakten.

Skriv endast på denna sida!

Honung tillsammans med råmjöl lades på sår, bulnader för att dra ut det onda. Användes också mot "onda bettet", en slags bulnad man fick i vattnet av länge, tagelliknande djur, som även kallades "onda bettet". I stället för råmjöl kunde man ta "malle" av vetebulle tillsammans med honungen och lägga på sår.

Det översta lagret i honungskrukorna, skummades av eller "söjdes å" och användes till sätning. Sedan bruksade honungen ej sökra sig. — Angående honungsvattnets användning i hushållet se ovan sid. 14.

Tur med bin. Somliga personer, "bikongar", hade särskild tur med bin. Sådan tur tillhörde ej en gård eller gick i arv, utan då en bikung dog, försvann turerna med honom. Särskilt sådana bin, som man hittade i skogen, voro guldiga. Det påstods även, att man bruksade ha särskild tur med "låt-na-bi" ("att ha bi till låtna" eller "till låta", d. v. s. ha bi i hälften-brukt). Sattes en kupa bort till låta, var allsid själva

4889

moderkupan ägarens, men sattes skransar på kupan blev
innehållet i dessa till hälften ägarens, till hälften mottagarens.
Yngslet och svärmarna delades till hälften. Men man fick
aldrig beiva om dessa saker, då blev det osur. Över hurvid
taget skulle man aldrig beiva om bi. Då man skulle dela
behållningen av "hallnabi", stötte man käsmerna kelsamman
o. delade sedan allt i två lika delar. Om den som mottagit
bi till låta i sin tur bärnade ut dem till låta, fick ägaren
 $\frac{2}{4}$ av avkastningen och de andra var sin fjärdedel.

18.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV